

PSIXOSTIMULATORLAR VA ULARNING XUSUSIYATLARI

Urganch Abu Ali Ibn Sino nomidagi

jamoat salomatligi texnikumi

o'qituvchisi

Masharipova Sevara Ro'zimovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixostimulatorlar va ularning xususiyatlari atroflicha tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: dori, psixostimulatorlar, preparat.

Psixostimulatorlar deb, asosan markaziy nerv tizimining oliy nerv faoliyatini oshiradigan, qo'zg'atadigan va shu tufayli turli o'zgarishlarni keltirib chiqaradigan dori vositalarga aytiladi. Ularga ikki guruh preparatlar kiradi:

- ksantinlar: kofein, kofein-benzoat, natriy, etim izol, bemetil;

- arilalkilaminlar (fenilalkilaminlar) — fenamin, sidnokarb. Bu ikkala guruh farmakologik ta'siri jihatidan bir-biriga yaqin bo'lsa ham, amaliy jihatdan alohida ahamiyatga ega bo'lgan o'zgacha xususiyatlari mavjud preparatlardir. Fenilalkilaminlarga kiruvchi asosiy preparatlardan fenaminning kimyoviy tuzilishi katexolaminlarga (adrenalin, noradrenalin) yaqin turadi. Fenamin gematoensefalik to'siqdan miya to'qimasiga o'tadi va katexol-o-metil-transferaza va monoamidoksidaza fermentlari ta'sirida parchalanmaydi. Shu sababli fenaminning markaziy nerv tizimiga ta'siri boshqa psixostimulatorlarnikiga nisbatan kuchliroq, periferik ta'siri esa kuchsizroqdir. Fenaminning markaziy nerv tizimiga qo'zg'atuvchi ta'sirida oliy nerv faoliyatining zo'rayishi kuzatiladi, aqliy va jismoniy qobiliyat (aql-zakovat, mehnat qilish) yaxshilanadi; xotira, fikr yuritish, tushunish va har xil murakkab masalalarni yechish qobiliyati, idrok o'tkirlashib, kayfiyat yaxshilanadi. Uyquga talab kamayadi. Kishida bardamlik, tetiklik va quvvat oshadi, charchash hissi sezilmaydi. Bunday o'zgarishlar tana uyqimalarining va nerv hujayralarining zaxira quvati hisobiga bo'lishini aytib o'tish darkor. Shu sababdan fenamin va uning preparatlari tufayli yuzaga keladigan

bunday qo'zg'alalishdan keyin aksinchaholat — nerv faoliyatining susayishi, quvvatsizlik, bo'shashish, charchash va shunga o'xshash oqibatlar kuzatiladi. Fenamin nafas markazini ham qo'zg'atadi. Preparatlarning bunday ta'siri ayniqsa nafas susaygan holatlarda yaxshi seziladi (masalan, odam uxlatadigan va narkozga sabab bo'ladigan moddalardan zaharlanganda). Boshqacha qilib aytganda, fenaminni nafas analeptigi deb aytish mumkin. Nafasning bunday qo'zg'alishi preparatning bevosita nafas markaziga ta'siri bilan bog'liq. Fenamin ishtahani yaxshigina kamaytiradi, moddalar almashinuvini esa kuchaytiradi. Shu sababli preparat qabul qilinsa, odam bir qadar ozadi. Lekin fenamin markaziy nerv tizimiga, boshqa a'zo va tizimlarga ta'sir o'tkazadigan bo'lgani uchun ozish maqsadida qo'lanilmaydi. Fenaminning periferik nerv tizimiga ko'rsatadigan ta'siri adrenalina o'xshash. Yurak urishini tezlashtiradi, yurakning qisqarish kuchini oshiradi, ko'pchilik qon tomirlarni toraytirib, qon bosimini ko'taradi, qondagi qand miqdorini oshiradi. Fenaminning bunday ta'siri adrenalidan kuchsizroq, ammo uning ta'siri uzoqroq davom etadi. Fenaminning periferik samarasi ham qisman adrenalini singari, simpatik nervning presinaptik pardasidan mediatorlar ajralishini ko'paytirishi va shu bilan bir qatarga uning bevosita α va β -adrenoretseptorlarni qo'zg'atishidan kelib chiqadi.

Fenamin ko'pincha uyqu, narkoz moddalari va neyroleptik preparatlardan zaharlanishda, narkolepsiyada, depressiya holatlarida, alkogolizm va morfizmida, ayrim holatlarda esa (aqliy va jismoniy) ish qobiliyatini oshirish uchun beriladi. Psixomotor qo'zg'alishda, gipertoniya kasalligida, kardiosklerozda, miokard infarktida, yurak faoliyati zaiflashganda, gipertireozda, yosh bolalarga va qariyalarga fenamin tavsiya etilmaydi. Fenamin va uning boshqa preparatlari sport musobaqalarida ishlatilishi man etilgan (doping) dori vositalar ro'yxatiga kiritilgan. Bundan tashqari ular va narkotik moddalarni nazorat qilish O'zbekiston davlat nazoratiga olingan. Fenamin takror berilmaydi, chunki odam unga o'rganib qoladi. Shu sababdan uni qo'llash juda cheklangan.